

A RIMAYNAK TULAJDONÍTOTT OWENUS-FORDÍTÁSOK

OVENUS IN APENDICE EPIGRAMMATUM

Praeter Virtutem nihil immortale tenemus,
Mens manet et Virtus, caetera mortis erunt.¹

Nincs semmi állandó: csak az elme java,
S vitézséggel talált jó hírek folyamja,
Egyebet mind elbirt az halál hatalma,
Halhatatlanságban csak ez kettőt hadta.

OVENUS IN LIBRO UNO EPIGRAMMATUM

Solis ut in solo motu constantiae constat,
Constans Virtutis vis in agendo sita est.²

Miként az szép Napnak szüntelen folyása
Jelenti hogy légyen állhatatossága,
Így hogy gyökeret vert az Virtus zöld fája,
Kegyes munkák által magát kimutatja.

Eckhardt Sándor Rimay-kritikai kiadása szerint Owenus e két epigrammáját Rimay az általa tervezett Balassi-kiadás számára fordította le; az egyiket a versek elé, a másikat utánuk szánta.³ Klaniczay Tibor a Balassi és Rimay kritikai kiadásaihoz fűzött hozzászólásában meggyőzően bizonyítja, hogy az epigrammafordításoknak nincs közülük a Balassi-kiadás előkészületeihez. Figyelmeztet arra is, hogy Madách Gáspár kéziratában – Eckhardt állításával ellentétben – egyik epigramma nem szerepel.

Klaniczay feltételezése szerint a szóban forgó fordításokat Rimay saját költeményeinek sajtó alá rendezése közben készítette, és mindkettőt a versgyűjtemény élére szánta. Így benne kellett lenniük abban a sajtókész kéziratban, ami a rendezett váradí Balassi–Rimay-kiadás szerkesztőjéhez került. A kiadó – szerkesztési okokból – az egyiket az egész kötet élére helyezte.⁴

A kutatás azonban mind ez ideig nem bizonyította, hogy a fordítások valóban Rimaytól származnak. Bizonyos tények az eddigi véleményekkel szemben arra a feltételezésre indítanak, hogy a fordító

¹ Joannes Owenus vagy Audoenus (John Owen, 1560 k. – 1622) epigrammái 1606 és 1612 között négy különböző kötetben jelentek meg: először egy három könyvet tartalmazó gyűjtemény, ezt követte egy egykönyves ciklus, majd újabb két három-három könyvből álló kötet. A tíz könyv együtt először 1615-ben látott napvilágot. A későbbi kiadások állandó függeléke a 19 epigrammát magába foglaló *Appendix*. Ezek szerzősége vitatható, de az utókor sokáig Owenus műveinek tartotta őket. Az *Appendix* első darabja az idézett epigramma, címe: *Virtus*. – Az Owenus-szakirodalom 1976-ig terjedő bibliográfiája megtalálható az epigrammák kritikai kiadásának első kötetében: *Joannis AUDOENI epigrammatum vol. I.*, edited . . . by John R. C. MARTYN, Leiden, 1976; 123–124.

² Az epigramma forrása: *Epigrammatum Joannis OWEN cambro-britanni ad excellentissimam D. Arabellam Stuart liber singularis*; első megjelenése: London, 1607. Az idézett darab a 213., címe: *Ad Thomam Puckering, summae spei adolescentem*.

³ *RIMAY János összes művei*, összeállította ECKHARDT Sándor, Bp. 1955; az epigrammákhoz fűzött jegyzetek: 184–185.

⁴ KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*, MTA I. OK, 1957, 265–338. l.; 289–296, 328.

nem Rimay volt; néhány összefüggés arra mutat, hogy a magyar változatok az első rendezett Balassi–Rimay-kiadás összeállításánál keletkeztek. A továbbiakban az ezt a feltételezést valószínűsítő tényeket szeretném ismertetni.

Rimaynak azok a versei, amelyek epigrammát vagy ahhoz hasonló mintát követnek, lényegesen különböznek az Owenus-fordításoktól. Rimay az interpretálás során inkább továbbgondol és kiszéleszt, mint fordít. Gondolatait meg sem kísérelő rövid, tömör formába szorítani. A magyar változatok sorterjedelme többszöröse az eredetiekének. Owenus nevét Rimay sehol nem említi, még a Balassi-előszóban sem, a neolatin költők katalógusában.

Kérdéses, hogy a kiadónak szánt kézirat valóban tartalmazta-e a két Owenus-fordítást, ahogyan azt Klaniczay Tibor rekonstruálta. Mint ismeretes, Klaniczay a Ráday András által említett 37 darabos gyűjteményről feltételezi, hogy az megegyezett a lőcsei és a kolozsvári, valamint az azokat követő kiadásokból ismert Rimay-corpus első, a Balassi-epicidium előtti részével. E részben ugyan 38 darab szerepel, de Klaniczay több lehetőséget is figyelembe véve igazolja, hogy az azonosítás lehetséges.⁵ Érvei meggyőzőek – ha a kéziratban valóban 38 darab szerepelt. Ha viszont a kézirat a két Owenus-fordítással kezdődött, akkor az egész gyűjtemény összesen 40 darabból állt, amit sokkal nehezebb volna azonosítani a 37-tel. Kézenfekvőnek látszik az a megoldás, hogy Ráday András azért számolt csak 37 darabot – fogadjuk el Klaniczay nyomán, hogy a 38-at számolhatta 37-nek – mert az epigrammák nem voltak benne a sajtókész kéziratban.

Kevésbé tűnik valószínűnek, hogy éppen az első rendezett kiadás szerkesztője válassza el az egyik Owenus-fordítást a Rimay-corpustól, ha az odatartozik. Hiszen e kiadás legnagyobb erőnye, hogy Balassi és Rimay addig összekevert műveit a szerkesztő – saját ismeretei szerint – szétválasztotta. Ennek jelentőségével ő maga is tisztában volt, amint azt bevezetőjében hangsúlyozta is.⁶ A Rimay-tömbtől elválasztott Rimay-műveknél – a Balassi-rész előtt találhatóknál – gondosan feltüntette ezek szerzőjét, illetve fordítóját, ami a korábbi kiadásokból tudhatott. Ha a két Owenus-fordításról a szerkesztő tudja, hogy Rimay művei, bizonyára nem titkolja el ezt a tényt, amikor éppen arra törekszik, hogy a műveket és a szerzőket egymáshoz rendelje.

Owenus epigrammáinak a Balassi–Rimay-kiadásokban való megjelenésével kapcsolatban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a következő fontos tényt: az első rendezett kiadásban – ahogy az a kolozsvári–debreceni kiadáscsoport alapján rekonstruálható – Owenusnak 6 latin epigrammája szerepelt, ezek közül 3 magyar fordítással. Az egész kötet belső címlapjának, illetve a Rimay-rész előlapjának a hátoldalán olvasható az Eckhardt Sándor által közölt két darab latin szöveg és a magyar verses fordítás. Előszavában a „typographus” latinul idéz három másik epigrammát, közülük egyet prózában le is fordít. Az egész kötetet zárja a 6. darab, csak latin szöveggel. A hat epigramma elosztása a kötet különböző helyein nem esetleges, tetszés szerinti. Elhelyezkedésüknek, tartalmuknak összefüggései átgondolt koncepcióra vallanak.

Az első rendezett kiadás létrejöttét próbáljuk meg elképzelni a következőképpen. A szerkesztő-nyomdász-kiadó összegyűjtötte azokat a kéziratokat és nyomtatott kiadásokat, amelyek alapján az eddigieknél jobban el tudta különíteni Balassi, Rimay és egyéb szerzők istenes énekeit. Összeállt a törzsanyag három csoportja. Tételezzük fel, hogy a szerkesztő ezt így önmagában túl nyersnek találta, nem elégedett meg azzal, hogy egyszerűen közölje egymás után a három csoportot, ennél igényesebb művet szeretett volna nyújtani. Bizonyára sok humanista verseskötetet látott, mottókkal, idézetekkel, ajánló és dicsőítő versekkel díszítve. Ez a fajta tudós körítés részben adva is volt: a Balassit méltató költemények a korábbi kiadásokból. A szerkesztő elhatározta, hogy ő is megpróbálkozik valami hasonlóval. Írt egy előszót, megtűzdelve Owenus-idézetekkel. A kötet egyéb helyein, ahol szükségesnek érezte, még néhányat elhelyezett kedvenc költője megfelelőnek ítélt epigrammáiból. Ahol a funkció megkívánta, le is fordította őket. Így jöttek létre az az egész kötet vázát alkotó csomópontok, amelyek segítségével a szerkesztő egységbe komponálta művét.

Miféle szerkesztői koncepciót juttatnak kifejezésre az epigrammák? Nem nehéz felfedezni, csak végig kell tekinteni a kötetet ebből a szempontból. A címlap hátán olvasható epigramma (*Praeter Vir-*

⁵ KLANICZAY i. m. 289–291.

⁶ Az istenes énekek első rendezett kiadásának előszavát az 1677-es kolozsvári kiadásból idézi DÉZSI Lajos, *Balassi és Rimay „Istenek énekei”-nek bibliográfiája*, Bp. 1904; 57–59.

tutem . . .) egy igen általános gondolattal indítja a kötetet: minden elmúlik, csak a virtus és a szellem maradandó érték. Az előszóban a szerkesztő újabb általános igazságokat idéz: a génuszt irigység és dicsőség kíséri; a költő nem kell, hogy mindenkinek tetszeni akarjon.⁷ Az utóbbi két gondolat érvényességi köre az elsőtől valamivel szűkebb: az alkotó elméről, sőt, a költőről szól. Az előszó írója kifejezetten a kötet szerzőire vonatkoztatja őket. A könyv verseiről szólván a szerkesztő befejezésül említi saját tevékenységének legfontosabb részét: Balassi és Rimay egymástól elkülönített költeményeit ki is adja, így szerzőik dicsőségét megmenti a halhatatlanságnak. Indoklásul prózában elmondja, amit Owenus szavaival is az előszó végére illeszt: hiszen minden elmúlik, csak a szellem és a virtus a maradandó érték.⁸ Így visszajut a kiinduló gondolathoz, de amikor azt más megfogalmazásban megismétli, a sztoikus filozófia elvont tézise konkrét tartalmat nyer; az előszóban a szerkesztő elmagyarázza, hogyan szolgálja a kötet összeállításával és kiadásával az egyedül állandó szellemi értékek megmaradását.

A filozófiai alapvetés után sor kerülhet a konkrétumokra – következnek Balassi énekei. A bevezető dicsőítő versekből rajzolódik ki a költő idealizált képe. A Rimay énekeit bevezető epigramma (*Solis ut in solo motu . . .*) ismét általánosabb. A szerkesztő nem tartotta feladatának, hogy a költőről egy Balassiéhoz hasonló eszményképet alkosson. Elegendőnek látszott ezt a részt egy általánosabb gondolattal indítani; a célnak kiválóan megfelelt a sztoikus constantia-eszmény köréhez kapcsolódó epigramma. A kötet végén az utolsó Owenus-epigramma megint az olvasó kezében levő könyvre utal, figyelmeztet rá, hogy szerző és mű egymást dicséri.⁹

⁷ Virtutem Genii duo semper in orbe sequuntur,
Hic bonus, ille malus: Gloria et Invidia.

Az epigramma a 2. jegyzetben hivatkozott „liber singularis” 190. darabja. Címe: *Ad Illustris. D. Henricum Davers, Baronem a Dantesay.*

Non cuivis lectori auditorive placebo,
Lector et auditor non mihi quisq; placet.

Az epigramma forrása: *Epigrammatum Joannis OWEN oxoniensis; cambro-britanni libri tres; ad Henricum principem Cambriae duo, ad Carolum Eboracensem unus*; első megjelenése: London, 1612. Az epigramma a III. könyv utolsó, 124. darabja, így az egész kötetet zárja. Címe: *Ad Lectores.*

⁸ Omnia dispereunt mundoque pulchra videntur,
Divitias subito sors inimica rapit.
Perpetuo durat Virtus, doctrinaque rerum,
Inque illam Sors nil quod dominetur habet.

Az előszó írója által is megnevezett forrás, a *Monosticha* sok gondot okozott az Owen-kutatóknak. Először az 1620-as lipcsei gyűjteményes Owenus-kiadás gyarapodott a 11. könyvvel, melynek címe: *Monosticha quaedam ethica et politica veterum sapientum*. A gyűjtemény szerzőjét vagy szerzőit illetően több feltételezés is keletkezett; a ma elfogadott álláspont szerint nem Owenus munkája. Számos kiadó viszont Owenus hiteles műveként illesztette az összkiadásokba. (Vö. John J. ENCK, *John Owen's Epigrammata*, Harvard Library Bulletin III, 1949, 431–434.) A könyv 128 darabból áll, a sorszámozás kétszer kezdődik. A második sorozat 38. darabja egy négy kisebb versből álló ciklus. Az idézett négy sor az első, nyolcsoros vers első fele. Az egész ciklus címe: *Ausonius in Epigrammata*. Ausonius műveinek egyik legújabb kiadásában (Leipzig, 1978) természetesen hiába keressük.

⁹ Nil opus authorem, nihil hunc laudare libellum.
Hoc opus authorem laudat, hic author opus.

Az epigramma forrása: *Epigrammatum Joannis OWEN cambro-britanni libris tres ad Illustrissimam D. Mariam Neville*; első megjelenése: London, 1606. Az epigramma a III. könyv 8. darabja, címe: Βασιλικὸν δῶρον.

Nem független a szerkesztői tudatosságtól az sem, hogy melyik epigramma van lefordítva, melyik nincs. Az egész kötet anyagára vonatkozó (a címlap hátán olvasható), a szerkesztő céljára (az előszó végén), Balassi és Rimay énekeire (a megfelelő részek előtt) – tehát azok a darabok, amelyek magára a versanyagra vonatkoznak, latinul is, magyarul is szerepelnek. Ezek mindenkinek szólnak, aki a könyvecskét kézbe veszi, és elmélkedni akar tartalmán, vagy énekelni szeretne belőle. A csak latinul közölt három darab témája a fogadtatás: tetszik-e az alkotó vagy nem, illetve az egész „opus” értékelése. A praktikus szempontokkal ellentétben ezek kifejezetten a költői és a szerkesztői teljesítménnyel szemben támasztható követelmények. Nyilvánvaló, hogy ezek az epigrammák a tudós bírálókhoz szólnak, az irodalmárokhöz. Ezért szerepelnek csak latinul.

Amint ebből a kis áttekintésből is látható, a szerkesztő a közölt verseket méltó keretbe foglalta, az epigrammák ismétlődő előfordulása révén megteremtette a kötet vázát, egyúttal szerény emléket állított saját szerkesztői tevékenységének is.

Az elveszett váradi edíciót követő ismert kiadások tipográfiai megoldásai is mutatják, hogy a rendezett gyűjtemény létrehozója az epigrammákat a közreadott anyagtól elkülönítve kezelte, a kötet tudós megformálásában szánt neki szerepet. A címlap, illetve a Rimay-előlap hátoldalán szereplő darabot – amelyeket Eckhardt közöl – nyilván nem véletlenül nyomtatták e levelekre. Nyomdai díszek választják el őket az előszótól, illetve más költeményektől. A címlap hátán álló epigrammáknál semmi nem utal rá, hogy Rimay fordítása volna – de a másik esetben sincs okunk ezt feltételezni. A Rimay énekeit jelző előfej mindig csak az előlap utáni levélen jelenik meg, tehát az epigrammára nem feltétlenül vonatkozik. Így az epigramma után következő Rimay-vers a kötetben nem a második vagy harmadik, hanem az ELSŐ – amint ez számos kiadásban elé van nyomtatva.¹⁰

Bibliográfiájában Dézsi Lajos az 1670-es lőcsei edíció ismertetése után áttekinti azokat a Rimay-verseket, amelyek legelső ránk maradt forrása ez a kiadás. A két Owenus-fordítást nem sorolja Rimay művei közé.¹¹ A magyar változatokat először Eckhardt Sándor tulajdonította Rimaynak.

Az első rendezett váradi kiadás keletkezésének körülményeiről a kolozsvári és a debreceni kiadásokból ismert előszó árul el egyet-mást. A kötet több irodalompártoló összefogásával jött létre, hiszen

¹⁰ A következő kitérő nem tartozik az Owenus-kérdéshez, de a rendezett kiadások problémáiról szólván egy jegyzetben talán helyet kaphat. Rimay *Mint áldgyu golyóbis...* kezdetű versénél hivatkozás történik a kötet első részében olvasható Balassi-zsoltárparafrázisra (*Végtelen irgalmú...*) E vers lapszámai és a hivatkozott lapszámok a különböző kiadásokban:

Végtelen irgalmú ... A hivatkozott lap

Lőcse	1670	56	50
	1671	83	83
Pozsony	1676	97	50
Kolozsvár	1677	50	50
	1681	50	50
	1691	50	50

A kolozsvári nyomtatványoknál minden rendben van, az első lőcsei és a pozsonyi kiadásnál viszont a megfelelő lapszám helyett *ugyancsak* 50. áll. Ennek egyedüli magyarázata az lehet, hogy a nyomdások gépiesen kiszédték, amit az előttük fekvő könyvben olvastak: *utū videre est supra p. 50*. A minta pedig a váradi rendezett kiadás volt – a „negyedik váradi edíció” SZABÓ Géza általi értelmezése szerint az egyetlen rendezett váradi kiadás. A kolozsvári kötetek tehát – legalábbis a Balassi-rész végéig – formailag is megegyeztek az elveszett váradi edícióval. – A KÖSZEGHY Péter által ismertett kiadás, amit a szerző 1669–77 közöttinek és kolozsvárinak tart (ItK 1976, 714–719.), nem illik a fenti táblázatba: a *Végtelen irgalmú...* kezdetű vers az 51. lapon kezdődik. A kötet csonkasága miatt a hivatkozásban szereplő lapszám ismeretlen.

¹¹ DÉZSI, i. m. 43–44.

a nyomdász és könyvkiadó „jó akarói”-nak „fáradságos munkájuk által” sikerült összegyűjteni a könyv anyagát. Kik és milyen részt vállaltak a kötet összeállításában, pontosan nem tudhatjuk. Az ismeretlen irodalombarátok főúri udvarok lakói, nagy könyvtárak birtokosai éppúgy lehettek, mint a kor művelődésével lépést tartani igyekvő, külföldet járt váradi papok vagy tanárok. Az előszóban a „typographus”, azaz Szenci Kertész Ábrahám üdvözlí az olvasót.¹² A szövegből az derül ki, hogy a jóakarók által szállított anyagot ő maga „szedegette edgyüvé”; Balassi és Rimay jó emlékének megőrzésével kapcsolatban ugyancsak saját igyekezetét említi. Ha mindez a valóságot fedi, a kutatás joggal tulajdoníthatja a szerkesztés legfőbb érdemeit Szenci Kertész Ábrahámnak.

Semmi okunk sincs elvitatni Szencitől, hogy a két verses epigrammafordítást készíthette ő a kötet számára. Mintául szolgáló humanista verseskönyveket külföldi útjai során bőven láthatott. Owenus köteteire sem volt nehéz rátalálnia: az idő tájt, amikor Hollandiában tartózkodott, az ottani nyomdák népszerű termékei lehettek Owenus összegyűjtött művei, amint arra az újabb és újabb kiadásokból következtethetünk.¹³

Szenci váradi működése egybeesik annak a hatásnak az elterjedésével, amit Owenus epigrammái a kontinens nemzeti nyelvű költészetére gyakoroltak. Az első részleges német fordítások a negyvenes évek elején születtek, az első német Owenus-összes 1653-ban keletkezett.¹⁴ Bizonyára nem véletlen egybeesés, hogy az első rendezett Balassi–Rimay-kiadás éppen az Owenus-kultusz felfelé ívelése idején a költő epigrammaival megtűzdelve jelent meg.

Számos példa mutatja, hogy Magyarországon a XVII. század közepén a magasan képzett, az irodalommal kapcsolatba kerülő emberek körében nem ment ritkaságszámba a verselés. Latin disztichonok négysoros rímes strófában való fordítására is sok példa van. Miért ne próbálkozhatott volna meg ilyesmivel éppen a váradi „tudós tipográfus”? Ismert magyar és latin előszavainak megfogalmazása igényes stilsztára vall.¹⁵ A váradi biblia bevezetőjében így kéri az olvasót a nyomdahibák kijavítására: „Ha hol hibákat találsz benne, főképpen mellyek az én erőtlenségem, és e' nyomorúságos nyughatatlan bolygó

¹² Szenci Kertész Ábrahám életének és munkásságának legfontosabb adatai az alábbi helyekből szedhetők össze: SZILÁGYI Sándor, *Az erdélyi nyomdászat történetéhez. SZ. K. Á. hagyatékának összeírása*; MKsz 1889, 84–87.; NAMÉNYI Lajos, *A nagyváradi nyomda története*, MKsz 1901, 280–296.; GULYÁS Pál, *A könyvkiadás Magyarországon a XVI–XVIII. században*, MKsz 1944, 100–133.; *Nyomdánk belső élete a XVI–XVIII. században*, Itk 1948, 1–18; 111–120.; FITZ József, *A magyar könyv története 1711-ig*, Bp. 1959; *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III.* HERPEI János cikkei, szerk. KESERŰ Bálint, Bp.–Szeged, 1971.

¹³ Leiden: 1628, 1629 (Elzevir); Amsterdam: 1633, 1640 (Jansonius). Ha Szenci nem vette meg Hollandiában a kötetet, későbbi kiadásaihoz is hozzájuthatott. Owenus 1640 és 1660 közötti hollandiai megjelenései: 1642, 1644, 1647, 1650, 1657.

¹⁴ *Rosarium, Das ist, Rosen-Garten* ... 1641 (623 epigramma); *Florilegium Owenianum centuria* ... 1643 (100 epigramma); *Centuria Epigrammatum e Martialis et Ovvenii libris selectorum* ... 1644 (50 epigramma); *Teutschredender Owenus* ... 1653 (vö. Erich URBAN, *Owenus und die deutschen Epigrammatiker des XVII. Jahrhunderts*, Berlin, 1900; 8; 22–24. l.).

¹⁵ A Szenci Kertész Ábrahám által átszerkesztett református énekeskönyvhöz írt előszó három vagy négy kiadásban jelenhetett meg. SZABÓ Károly az énekeskönyvnek három Szenci-féle kiadásáról tud. Az 1648-as (RMK I. 816) és az 1651-es (RMK I. 852) olvasható a budapesti Egyetemi Könyvtárban; A bevezető ajánlás keltezése mindkettőben 1642, Szent György havának 4. napja. Az 1654-eshez (RMK I. 898) sem eredetiben, sem másolatban nem tudtam hozzájutni. Szabó Károly szerint az ajánlás Váradi Pálnak szól, kelte 1654, Szent György havának 4. napja. Mivel a hónap és a nap megegyezik az előbbiekkal, valamint az ajánlás címzettje is azonos, gondolhatunk arra is, hogy a nyomdász harmadszor is az 1642-es előszót ismételte meg. Ha Szabó Károly adata nem téves, akkor magyarázhatjuk a dolgot azzal is, hogy Szenci már nem akart egy 12 évvel korábbi dátumot írni, ezért az évszámot egyszerűen kijavította az aktuálisra. Mivel az 1642-es dátum két alkalommal biztosan előfordul, feltételezhetünk egy – ma ismeretlen – akkori első kiadást is, amihez az ajánlás eredetileg készült. – Szenci latin ajánlását olvashatjuk Scultetus *Axiomata concionandi practica* című művének (1650, RMK I. 840) váradi kiadásában. – Szenci váradi nyomtatványainak alapos feldolgozása bizonyára értékes adatokkal szolgálna a tudós tipográfus munkásságát illetően.

állapotban sok rendbéli bajos és káros költőzködésim miatt estenek, azokat vagy magadtól jobbitsad, vagy az holott magadtul el nem igazodhatol, vadnak Isten által tudós Lelki-Tanítók, tudós Commensariusok, élylly azokkal, és el-igazítanak.”¹⁶ A Balassi–Rimay istenes énekeinek előszavát záró epigramma tartalmát így bocsátja előre prózában: „... változás alá vettetett lévő minden, csak a’ szépi tudomány által való jó munka, és dicsőreteness viselt jószágos cselekedet marad meg fogytig...”

Láthatjuk az idézetekből: a tudós tipográfus korának nemcsak divatos eszméit, hanem stílus-eszközeit is magáévá tette. Ha ezenkívül figyelembe vesszük, amit bizonyítani igyekeztem, hogy az epigrammák egy szerkesztői koncepció ideológiai megalapozásában és a kötet tudós megformálásában játszanak fontos szerepet – nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy az Owenus-epigrammákat Szenci Kertész Ábrahám fordította.

Összefoglalva: a közép-kelet-európai Owenus-recepció történetében mindenképpen helye van az első rendezett Balassi–Rimay-kiadásnak; Rimay János összegyűjtött műveinek legközelebbi kiadásában pedig célszerű volna az Owenus-fordításokat kihagyni a bizonyosan Rimaynak tulajdonítható versek közül.

Kovács József László

RIMAY ÉS A XVII. SZÁZAD EMBLEMATIKÁJÁRÓL

Az emblematika európai divatja látszólag kevés nyomot hagyott a XVI–XVII. század magyar költészetében. Önállóan mondható magyar emblémagyűjteményünk nincs – Zsámboky János *Emblematája* e szempontból az európai áramlatból ki nem szakítható – nem kimondottan magyar; nyomok azonban költészetünkben is előforduló műfaj.

Rimay költői arcképének érdekes, jellegzetes színeit adják a kritikai kiadásban *A sztegovai bölcs* és az *Emblémák és epigrammák* versei. A két utolsó verscsoport darabjai azok, amelyek a magyar udvariság köréhez kötődnek. E versek részben képekhez kötött, a műfaj jegyeit viselő emblematikus versek, részben pedig, például a fortuna-occasio szerencseverse a magyar költészet élő része két évszázadon át. Önállósult képként a XVII. századtól szinte napjainkig élő.

A *Sibi canit et musis*-ban Rimay hátat fordít „Az udvari nyalakodó rossz életnek és prédával töltött kapitányságó tiszteketnek”, nem a „Mélto zabálódás”-t, „Tisztiben tébolygó Éktelen cigánság”-ot választja, ahol „Vagyon nagy feslettség, Ételre italra”, sőt óv a „széles szerencsétől”, helyette „Könyvek olvasásából vött jókban örvendjél” – tanácsolja. Már itt is óv a széles szerencse mellett a nagy szerencsétől, miből „soknak kis jó sem jut” a *Laus mediocritatis*-ban is a „Józanon futván udvari irigységet” – magatartást ajánlja, mert a bölcs a jó szerencséjében alázatos, a fortuna mala idején „Rossz szerencséjében ez jobbot vár s reméln...”

Alacsonra esvén hamarban is felkél „Ha még a magas tornyokat rakó veszély-re is figyelünk, a „Könyves szemmel éltél sok fő király is ott” képre, az öreg levegőt forgató szélre, úgy feltétlenül igazat adunk Klaniczay Tibornak, aki *A magyar késő reneszánsz problémái* c. tanulmányában megállapította, hogy „a korabeli emblémagyűjtemények egy-egy képének a hatását fedezhetjük fel legkülönbözőbb verseinek egyes strófáiban is”.¹ Pedig nem is ezek az igazi emblematikus versei, hanem az *Economia et effecta virtutum*, ahol a „Virtusok egy asztalnál körül ülve vadnak delineáltatva,” a versben megmagyarázott Religio jelképes alakja, és „Az szerencsének természetiről és állapotjáról” írt hosszabb költemény.

Bán Imre szerint Rimay a nagyúri mecénásoknak, a levelezőtárs irodalombarátoknak írja emblematikus verseit: „Nekik, az emblémákat, képzőművészeti allegóriákat, heroikus szimbólumokat kedvelő

¹⁶ *Szent Biblia*... Várad–Koloszvár, 1660 (RMK I. 970).

¹ KLANICZAY Tibor, *A magyar késő reneszánsz problémái*, in *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961.